

Analysis of the Characteristics of Ideal Governance in the Conduct of Imam Ridā (as) and Its Role in Achieving Social Justice

Mohsen Parvish ¹ Hasan Asadi ²

1. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran (Corresponding Author): Mohsen.parvish@uma.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran: hasanasadi53@uma.ac.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	This research investigates and analyzes the features of good governance in the biography of Imam Reza (AS). Considering the importance of good governance and its role in the realization of social justice, the present research aims to identify and examine the characteristics of good governance by analyzing the texts and sources related to the biography of Imam Reza (a.s.). The findings of the research show that although Imam Reza (a.s.) was not in direct control of the government, he emphasized on observing social rights and resolving disputes. Also, transparency and public participation were among the characteristics of good governance in the life of Imam Reza (a.s.), which helped to realize social justice and strengthened public trust. In addition, respect for human rights and human dignity is also one of the principles of good governance. This principle means preserving basic human rights and freedoms, respecting cultural and religious diversity, and adhering to the principles of humanity. These measures strengthen human values, promote trust and create a dynamic and stable society. Therefore, reflecting on the importance of paying attention to people's needs in promoting welfare and social justice from the perspective of Razavi's way of life and Islamic governance, helps us to find the best solutions and policies. To meet people's needs and to promote welfare and social justice.
Article History:	
Received: March 29, 2024	
In Revised Form: June 22, 2024	
Accepted: July 11, 2024	
Published Online: September 23, 2025	

Keywords People's needs, welfare, social justice, Razavi's way of life, good governance.

Cite this The Author (s): Parvish, M; Asadi, H (2024). Analysis of the Characteristics of Ideal Governance in the Conduct of Imam Ridā (as) and Its Role in Achieving Social Justice : Quarterly Scientific Journal of Farhang Razavi. Year 13, Issue 3, Autumn 2025, Serial Number 51 – (195- 223)-

[DOI:10.22034/farzv.2024.450384.1988](https://doi.org/10.22034/farzv.2024.450384.1988)

Published by: [University of Tehran Press](https://www.farhangerazavi.ir)

1. Introduction

Good governance is recognized as one of the basic pillars of sustainable development and realization of social justice in different societies. In this regard, examining historical and religious patterns can help us better understand this concept. The biography of Imam Reza (a.s.) as one of the prominent figures in the history of Islam, is full of teachings and principles that can be considered as a suitable model for good governance. Although Imam Reza (a.s.) lived in certain political conditions And it was not under the direct control of the government, but it always emphasized the observance of social rights, transparency and public participation. These characteristics not only helped to strengthen public trust, but also became the basis for the realization of social justice. In this research, the characteristics of good governance in the biography of Imam Reza (a.s.) are investigated and an attempt is made to analyze the texts and related sources, the principles and His teachings in the field of government and social justice should be identified and explained. This research can help us find effective solutions to respond to people's needs and promote social welfare.

2. Research problem

Considering the importance of good governance and social justice in Islamic philosophy, the role of Imam Reza (a.s.) as one of the pure imams and heirs of knowledge and knowledge, as an outstanding example of good governance and special attention to social justice, is very important. During the Imamate of Imam Reza (a.s.), which was accompanied by the height of the Bani Abbas caliphate, important historical developments took place, which provided the basis for conflict between Islamic lands and other nations. This article examines and analyzes the features of good governance in the biography of Imam Reza (AS). Authentic historical sources, traditions of Ahl al-Bayt (AS), and scientific articles in this field have been used to collect information. The main questions of this research include the characteristics of good governance in the life of Imam Reza (AS) and what are the effective factors in paying attention to people's needs and promoting welfare and social justice in good governance? is Emphasizing the importance of Razavi's way of life and its implementation in Iranian society, this research deals with its impact through a descriptive and analytical review.

3. Research methods

Qualitative research and text analysis methods have been used to investigate the characteristics of good governance in the biography of Imam Reza (AS).

This research includes the following steps: Collection of sources: At this stage, authentic texts and sources related to the biography of Imam Reza (AS) were collected. These sources include historical books, narrations, and scientific articles that examine various aspects of his life and teachings. Text analysis: After collecting the sources, the texts were carefully analyzed. This analysis included identifying and extracting the characteristics of good governance from various texts and examining the impact of these characteristics on social justice and social rights. Comparison and matching: In this step, the identified features were compared and matched with the principles and criteria of good governance in other scientific and religious texts. This work helped to better understand how to realize good governance in the life of Imam Reza (AS). Data analysis: The data obtained from the analysis of texts and comparisons were qualitatively analyzed. This analysis led to the identification of key patterns and principles in the life of Imam Reza (AS). Conclusion: Finally, the results obtained from the research were presented in a coherent and organized manner and the effect of these characteristics on the realization of social justice and public welfare was investigated.

4. Discussion and conclusion

In this section, the results obtained from the research and analysis of the characteristics of good governance in the biography of Imam Reza (AS) are discussed. The results of this research indicate several key principles that can be used as a guide for realizing good governance and social justice in contemporary societies. Observance of social rights: One of the prominent characteristics of good governance in the life of Imam Reza (a.s.) was the emphasis on observing social rights and resolving disputes. He always paid attention to the importance of respecting the rights of individuals and different groups in society, and this helped to strengthen public trust and create a stable society. Transparency and public participation: Imam Reza (AS) emphasized the importance of transparency in government affairs and public participation. These features allow people to participate in the decision-making process and feel that their voices are heard. This not only helps to strengthen public trust, but also lays the foundation for the realization of social justice. Respect for human rights and human dignity: The results of the research show that respect for human rights and human dignity was one of the basic principles of good governance in the life of Imam Reza (AS). He emphasized on preserving the basic rights and freedoms of people and respecting cultural and religious diversity, which helps to strengthen human values and create a dynamic and stable society. Attention to the needs of the people: Imam Reza (AS) always paid attention to the needs of the people and tried to provide

solutions to meet these needs. This approach helps to promote social welfare and realize social justice and can be used as a model for contemporary policy makers. The results of this research show that the teachings of Imam Reza (AS) can be considered as a suitable model for realizing good governance and social justice in contemporary societies. According to these principles, it is possible to help improve social and economic policies and improve people's quality of life.

تحلیل ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) و نقش آن

در تحقق عدالت اجتماعی

محسن پرویش^۱ حسن اسدی^۲

mohsen.parvish@uma.ac.ir
hasanaasadi@yahoo.com

۱. استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول).
۲. استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ دریافت:	این تحقیق به بررسی و تحلیل ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) می‌پردازد. با توجه به اهمیت حکمرانی مطلوب و نقش آن در تحقق عدالت اجتماعی، پژوهش حاضر بر آن است تا با شیوه توصیفی تحلیلی با تحلیل متون و منابع مرتبط با سیره امام رضا (علیه السلام) ویژگی‌های حکمرانی مطلوب را شناسایی و بررسی کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد امام رضا (علیه السلام) اگرچه به صورت مستقیم حکومت را در اختیار ندارند، ولی به رعایت حقوق اجتماعی و حل و فصل اختلافات تأکید می‌کردند. همچنین، شفافیت و مشارکت عمومی نیز از ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) بود که به تحقق عدالت اجتماعی کمک و اعتماد عمومی را تقویت می‌کرد. ضمن اینکه احترام به حقوق بشر و کرامت انسانی نیز از اصول حکمرانی مطلوب است. این اصل به معنای حفظ حقوق و آزادی‌های اساسی انسانی، احترام به تنوع فرهنگی و مذهبی و پایبندی به اصول انسانیت است. این اقدامات باعث تقویت ارزش‌های انسانی، ارتقای اعتماد و ایجاد جامعه‌ای پویا و پایدار می‌شود؛ بنابراین، تأمل در اهمیت توجه به نیازهای مردم در ارتقای رفاه و عدالت اجتماعی از منظر سیره رضوی و حکمرانی اسلامی به ما کمک می‌کند تا بهترین راهکارها و سیاست‌ها را برای تأمین نیازهای مردم و ارتقای رفاه و عدالت اجتماعی شناسایی کنیم.
تاریخ بازنگری:	
تاریخ پذیرش:	
تاریخ انتشار:	
کلیدواژه‌ها	نیازهای مردم، رفاه، عدالت اجتماعی، سیره رضوی، حکمرانی مطلوب.

استناد: پرویش، محسن؛ اسدی، حسن: (۱۴۰۳). تحلیل ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) و نقش آن در تحقق عدالت اجتماعی. فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، سال ۱۳، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۴، شماره پیاپی ۵۱ - (۱۹۵-۲۲۳).

DOI:10.22034/farz.2024.450384.1988

ناشر: بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا (علیه السلام)

۱. مقدمه

با توجه به اهمیت حکمرانی مطلوب و عدالت اجتماعی در فلسفه اسلامی، نقش امام رضا (علیه السلام) به عنوان یکی از ائمه اطهار و وارثان علم و معرفت و الگوی برجسته‌ای از حکمرانی مطلوب و توجه ویژه به عدالت اجتماعی بسیار مهم است. در دوره امامت امام رضا (علیه السلام) که با اوج حکمرانی خلافت بنی عباس همراه بود، تحولات تاریخی مهمی رخ داد که زمینه تضارب آرا میان سرزمین‌های اسلامی و سایر ملل را فراهم کرد. این مقاله ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) را بررسی و تحلیل می‌کند. از منابع تاریخی معتبر، روایات اهل بیت (علیهم السلام) و مقالات علمی در این زمینه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. پرسش‌های اصلی این پژوهش شامل ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) و عوامل موثر در توجه به نیازهای مردم و ارتقای رفاه و عدالت اجتماعی در حکمرانی مطلوب است.

۱-۱. روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌های مرتبط با سیره رضوی از منابع معتبر استخراج و سپس با تحلیل محتوایی در قالب مقوله‌های مفهومی سازمان‌دهی شده‌اند. در این فرایند، اطلاعات جمع‌آوری شده ابتدا توصیف و سپس با نگاهی تحلیلی بررسی شده‌اند تا ارتباط بین مفاهیم مختلف سیره رضوی مانند اخلاق، تعاملات اجتماعی و آموزه‌های دینی تبیین شود.

۲-۱. پیشینه پژوهش

با توجه به پیشینه پژوهش در حوزه حکمرانی اسلامی، مقالات و تحقیقات متعددی را پژوهشگران مختلف انجام داده‌اند. به عنوان مثال سید محمد رضا احمدی طباطبایی (۱۳۹۴) در مقاله «نسبت اخلاق و سیاست در آموزه‌های اهل بیت (علیهم السلام) با تأکید بر سیره رضوی» تلاش کرده است با استناد به آموزه‌های دینی به‌ویژه توجه به کلام و سیره رضوی و اجداد طاهرین آن حضرت، نسبت میان اخلاق و سیاست مورد مذاقه و واکاوی قرار گیرد. در مقاله «حکمرانی خوب و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی» نوشته مرشدی‌زاد (۱۳۹۶)، مطالعه‌ای انجام شده است که به بررسی میزان سازگاری ایده حکمرانی خوب و حکمرانی مطلوب با نظام جمهوری اسلامی و اندیشه ولایت فقیه می‌پردازد. این مقاله به بررسی کمک‌ها و ارزش‌هایی که می‌توانند ایده حکمرانی خوب را تکمیل و در انسجام‌بخشی به نظریه ولایت فقیه و تحقق تمدن نوین اسلامی کمک کنند، می‌پردازد. همچنین،

مقاله محمد رضا حاتمی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «مهم‌ترین مؤلفه‌های حکومت مطلوب در اندیشه و کنش سیاسی امام رضا» به بررسی مهم‌ترین مؤلفه‌های حکومت مطلوب از منظر امام رضا (علیه السلام) در دوران ولایت‌عهدی پرداخته است. همان‌طور که خود نویسندگان اشاره کرده‌اند مؤلفه‌های مدنظر احتمالی هستند و با محتوای مقاله حاضر تفاوت اساسی دارند. مقاله مجتبی زارعی و وحید آرائی (۱۴۰۰) با عنوان «واکاوی و نقد الگوی حکمرانی خوب؛ تبیین شاخص‌های حکمرانی اسلامی مبتنی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» به بررسی الگوی حکمرانی خوب مبتنی بر شاخص‌های بانک جهانی و نقد آن پرداخته است. همچنین، مقاله سعید حجازی‌فر (۱۴۰۲) با عنوان «چیستی و نقش‌آفرینان حکمرانی اسلامی براساس فرمایشات امام علی» به تعریف حکمرانی اسلامی بر اساس بیانات امام علی پرداخته است. همچنین، مقاله روح‌الله صفریان گرهمه‌خانی و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «حکمرانی؛ گفت‌وگو و سرمایه اجتماعی در اندیشه و سیره سیاسی امام رضا» به بررسی تحلیلی چهار مرحله‌ای اسپرینگز بر راهبردهای امام رضا (علیه السلام) در آن دوره برای هدایت مردم و تمشیت امور پرداخته است. احمد عباسی دره‌بیدی (۱۴۰۲) در مقاله «تسهیل ارتباط میان مردم و حاکمیت مبتنی بر ارائه الگوی مفاهمه و درک متقابل در تعلیم قرآن و سیره رضوی» به این نتیجه دست یافته است که برای دستیابی به نتیجه مطلوب در رابطه با مفاهمه میان حاکمیت و مردم، لازم است به شش عنصر کلیدی ارتباط که به صورت زنجیره‌وار به هم مرتبط هستند توجه شود. این عناصر به ترتیب عبارتند از: فرستنده، پیام، گیرنده، وسیله، بازخورد و محیط.

نوآوری این مقاله در تحلیل ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) و نقش آن در تحقق عدالت اجتماعی است. این مقاله به ویژگی‌های حکمرانی مطلوب در زندگی امام رضا (علیه السلام) می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه این ویژگی‌ها می‌توانند به تحقق عدالت اجتماعی کمک کنند. این رویکرد نوآورانه می‌تواند به توسعه نظریه و عمل در زمینه حکمرانی مطلوب و ارتقای عدالت اجتماعی کمک کند و به شناخت عمیق‌تری از اصول حکمرانی مطلوب و ارتقای جوامع اسلامی منجر شود. این تحلیل و ارتباط بین حکمرانی مطلوب و عدالت اجتماعی از جمله نقاط قوت و نوآوری‌های این مقاله است. همچنان‌که در پایان مقاله، الگوی مؤلفه‌ها و اصول حکمرانی مطلوب در سیره امام رضا (علیه السلام) ترسیم شده است.

۲. تعریف حکمرانی مطلوب

از نظر بانک جهانی، حکمرانی به معنای «روش‌ها و فرایندهایی است که برای اداره و مدیریت یک کشور، سازمان یا جامعه به کار می‌رود. این شامل فرایندهای تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت و

ارزیابی است که توسط نهادهای دولتی و غیردولتی انجام می‌شود» (بانک جهانی، ۱۹۸۹: ۶۰) سازمان ملل متحد هم حکمرانی را به معنای روش‌ها و فرایندهایی می‌داند که برای تعیین سیاست‌ها، اجرای قوانین، تصمیم‌گیری‌های عمومی و مدیریت منابع در یک کشور یا جامعه به کار می‌رود. این شامل شفافیت، حساسی، مشارکت مردمی و عدالت اجتماعی است. حکمرانی از کلمه یونانی kubernan به معنای رهبری گرفته شده است (امینیان و همکاران، ۲۰۱۷: ۱۳۶) حکمرانی اعمال مجموعه‌ای از قوانین فنی است که حاکمان در چهارچوب آن‌ها کشور را اداره می‌کنند؛ یعنی حاکمان با روش پیاده‌سازی چرخه قدرت قانونی را در نهادهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بر گونه حداقل تصدی‌گری و نیز طبق مناسبات کشور در تمامی سطوح اجرایی می‌کنند. از منظر بانک جهانی حکمرانی روشی است برای رسیدن به توسعه (Lateef, 1992:295). حکمرانی به پاسخگو بودن هم در حوزه سیاست‌گذاری و هم اجرا اشاره دارد (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۱۴۹).

در حکمرانی، مجموعه‌ای از نظم، امنیت و تصمیمات سازمانی وجود دارد که نیازمند اعمال برخی محدودیت‌ها بر اساس اصول قانونی است. در واقع، قانون سیاسی به‌عنوان اصل اول در حکمرانی حائز اهمیت است. در این راستا، فن حکمرانی در عمل به معنای فن سیاست و فن قانون است. مجریان با مسلط بودن بر این فنون و اصول فنی، سعی در راهبری و تنظیم سیاست‌ها برای قرار دادن کشور در مسیر توسعه پایدار و همه‌جانبه‌انسانی می‌کنند. در جامعه امروز، فن حکمرانی به‌صورت بدیعی چالش‌ها و بحران‌های بزرگ حکمرانی را در زوایای مختلف توجیه منطقی می‌کند. این فن در ابعاد وسیعی نشان می‌دهد که مدل‌های حکمرانی جدید فاقد منطق و عقلانیت اصیل هستند (ادیانی، ۱۳۹۷: ۳۲). در عمومی‌ترین استفاده، حکمرانی بر حرکت از رویکرد قبلی به نام حکومت به سمت حکمرانی یا جایگزینی اعمال قدرت بر با واگذاری قدرت به تاکید دارد (غلام‌پور آهنگر، ۱۳۹۵: ۳). در حکمرانی چند معنای متفاوت و همسو وجود دارد. حکمرانی به معنای «وضع قواعد سیاسی، اعمال قدرت قانونی و داوری به‌صورت رسمی و غیررسمی است. این شامل اعمال قوانین مبتنی بر قدرت سیاسی، اقتصادی و اداری است. فن حکمرانی نمادی از دولت فنی است که شرط پایداری آن، منطقی بین ثبات سیاسی، حاکمیت قانونی، کیفیت نظم سیاسی، امنیت سیاسی، اثربخشی و برنامه‌داری دولت است. همچنین، فن حکمرانی به‌مثابه عدالت اجتماعی و انصاف سیاسی برخوردار از فرصت‌های برابر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. در کل، فن حکمرانی به مفهومی اشاره دارد که مبتنی بر اعمال قانون سیاسی، اقتصادی و سازمانی برای اداره یک کشور در تمامی سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی است» (ادیانی، ۱۳۹۷: ۱۷۲).

همان‌طور که گفته شد حکمرانی مطلوب مفهومی مهم در علوم اجتماعی و حوزه‌های مرتبط با آن، ابتدا به‌عنوان یک هدف آرمانی برای توسعه و پیشرفت جوامع شناخته شد. این مفهوم به‌سرعت در نهادهای توسعه و پژوهشگران جهانی جای گرفت و به‌عنوان چهارچوب تحلیلی و دستورکار سیاستی مورد استفاده قرار گرفت. ابتدا حکمرانی مطلوب بر اساس اقتصاد متمرکز تمرکز داشت، اما به مرور زمان، این مفهوم گسترش یافت و به‌عنوان یک الگوی متعالی برای اداره و راهبری جوامع شناخته شد. حکمرانی مطلوب به تجلی اصول و استلزامات هنجاری یک جامعه مطلوب تبدیل شده است. این شامل ارزش‌هایی مانند عدالت، شفافیت، مشارکت شهروندان، حقوق بشر، مدیریت کارآمد و توجه به رفاه عمومی می‌شود. این نوع حکمرانی به دنبال ایجاد یک نظام عادلانه، پایدار و مبتنی بر قانون است که به توسعه و بهبود زندگی مردم منجر شود. از این رو، حکمرانی مطلوب به‌عنوان یک الگوی مطلوب برای جوامع و نظام‌های حکومتی در جهان شناخته شده است که به تحقق اهداف توسعه، عدالت اجتماعی و حقوق بشر کمک می‌کند (کمپجانی و عیوضی، ۱۴۰۰: ۹۴).

۲-۱. حکمرانی مطلوب و مؤلفه‌های آن

از نظر بانک جهانی، حکمرانی به معنای «روش‌ها و فرایندهایی است که برای اداره و مدیریت یک کشور، سازمان یا جامعه به کار می‌رود. این شامل فرایندهای تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت و ارزیابی است که توسط نهادهای دولتی و غیردولتی انجام می‌شود» (بانک جهانی، ۱۹۸۹: ۶۰). سازمان ملل متحد هم حکمرانی را به معنای روش‌ها و فرایندهایی می‌داند که برای تعیین سیاست‌ها، اجرای قوانین، تصمیم‌گیری‌های عمومی و مدیریت منابع در یک کشور یا جامعه به کار می‌رود. این شامل شفافیت، حسابرسی، مشارکت مردمی و عدالت اجتماعی است. حکمرانی از کلمه یونانی kubernan به معنای رهبری گرفته شده است (امینیان و همکاران، ۲۰۱۷: ۱۳۶). حکمرانی اعمال مجموعه‌ای از قوانین فنی است که حاکمان در چهارچوب آن‌ها کشور را اداره می‌کنند؛ یعنی حاکمان با روش پیاده‌سازی چرخه قدرت قانونی را در نهادهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بر گونه حداقل تصدی‌گری و نیز طبق مناسبات کشور در تمامی سطوح اجرایی می‌کنند. از منظر بانک جهانی حکمرانی روشی برای رسیدن به توسعه است (Lateef, 1992: 295). حکمرانی اشاره به پاسخگو بودن هم در حوزه سیاست‌گذاری و هم اجرا را دارد (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۱۴۹).

در حکمرانی، مجموعه‌ای از نظم، امنیت و تصمیمات سازمانی وجود دارد که نیازمند اعمال برخی محدودیت‌ها بر اساس اصول قانونی است. در واقع، قانون سیاسی به‌عنوان اصل اول در حکمرانی حائز اهمیت است. در این راستا، فن حکمرانی در عمل به معنای فن سیاست و

فن قانون است. مجریان با مسلط بودن بر این فنون و اصول فنی، سعی در راهبری و تنظیم سیاست‌ها برای قرار دادن کشور در مسیر توسعه پایدار و همه‌جانبه انسانی می‌کنند. در جامعه امروز، فن حکمرانی به صورت بدیعی چالش‌ها و بحران‌های بزرگ حکمرانی را در زوایای مختلف توجیه منطقی می‌کند. این فن در ابعاد وسیعی نشان می‌دهد که مدل‌های حکمرانی جدید فاقد منطق و عقلانیت اصیل هستند (ادیانی، ۱۳۹۷: ۳۲). در عمومی‌ترین استفاده، حکمرانی بر حرکت از رویکرد قبلی به نام حکومت به سمت حکمرانی یا جایگزینی اعمال قدرت بر با واگذاری قدرت به تأکید دارد (مروری بر مفهوم حکمرانی شبکه‌ای، ۱۳۹۵: ۳). در حکمرانی چند معنای متفاوت و همسو وجود دارد. حکمرانی به معنای «وضع قواعد سیاسی، اعمال قدرت قانونی و دآوری به صورت رسمی و غیررسمی است. این شامل اعمال قوانین مبتنی بر قدرت سیاسی، اقتصادی و اداری است. فن حکمرانی نمادی از دولت فنی است که شرط پایداری آن، منطقی بین ثبات سیاسی، حاکمیت قانونی، کیفیت نظم سیاسی، امنیت سیاسی، اثربخشی و برنامه‌داری دولت است. همچنین، فن حکمرانی به مثابه عدالت اجتماعی و انصاف سیاسی برخوردار از فرصت‌های برابر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. در کل، فن حکمرانی به مفهومی اشاره دارد که مبتنی بر اعمال قانون سیاسی، اقتصادی و سازمانی برای اداره یک کشور در تمامی سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی است» (ادیانی، ۱۳۹۷: ۱۷۲).

در این بین، حکمرانی اسلامی به معنای اجرای قوانین و اصول اسلامی در حکومت و ساختارهای سیاسی است. این نوع حکمرانی بر پایه ارزش‌ها و اصول دینی اسلام مانند عدالت، انصاف، شفافیت، مشارکت عمومی و توازن اجتماعی استوار است. اصول حکمرانی اسلامی شامل عدالت اجتماعی، توزیع منابع بر اساس نیازها و حقوق اجتماعی، شفافیت در امور عمومی، مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری‌های مهم، حل و فصل اختلافات بر اساس اصول اسلامی و توازن اجتماعی است. این اصول به منظور ایجاد جامعه‌ای عادلانه، برابر و پایدار بر ارزش‌های اسلامی تأکید می‌کنند. در واقع حکمرانی اسلامی به عنوان مفهومی کامل و جامع، نه تنها به اجرای قوانین اسلامی در حکومت اشاره دارد، بلکه به تأسیس نظامی اجتماعی بر پایه ارزش‌ها و اصول دینی اسلام نیز می‌پردازد. این نوع حکمرانی به تحقق عدالت اجتماعی، توزیع منابع عادلانه، مشارکت عمومی و تعامل مثبت بین حاکم و مردم کمک می‌کند (Esposito, 1998). در حکمرانی مطلوب، اصولی مانند حاکمیت قانون، عدالت اجتماعی و مشارکت شهروندان نیز از اهمیت بسیاری برخوردار هستند. در این رویکرد، حاکمیت قانون به عنوان یک اصل اساسی تأکید شده و همه افراد، از جمله حاکمان، ملزم به رعایت قوانین و مقررات هستند. این اصل به حفظ نظم و عدالت در جامعه کمک و از تعسف و سوءاستفاده قدرت جلوگیری می‌کند. عدالت اجتماعی نیز

به‌عنوان یک اصل اساسی در حکمرانی مطلوب تأکید شده و به توزیع منصفانه منابع، فرصت‌ها و حقوق در جامعه می‌پردازد. این اصل بر اساس اصول عدالت و توزیع عادلانه ثروت، حقوق بشر و حقوق اجتماعی تأکید دارد و به تحقق توازن اجتماعی و کاهش نابرابری‌ها کمک می‌کند.

در حکمرانی مطلوب، مشارکت شهروندان نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. این اصل به معنای دخالت شهروندان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به جامعه و کشورشان است و تأکید بر ارتباط بین حکومت و مردم، افزایش شفافیت و اعتماد عمومی دارد؛ بنابراین، حکمرانی مطلوب با تأکید بر اصول حاکمیت قانون، عدالت اجتماعی و مشارکت شهروندان، به‌عنوان یک رویکرد مناسب و جامع برای اداره و راهبری جوامع مطرح شده است که به تحقق اهداف توسعه، عدالت اجتماعی و حقوق بشر کمک می‌کند.

۲-۲. مؤلفه‌ها و اصول حکمرانی مطلوب در سیره رضوی

مطالعه و تحلیل سیره امام رضا (علیه السلام) به ما امکان می‌دهد تا از تجربیات و آموزه‌های ایشان در حکمرانی اسلامی بهره‌برداری و از آن‌ها در کاهش مشکلات اجتماعی استفاده کنیم. نقش‌آفرینی امام رضا (علیه السلام) در برابر بحران‌های سیاسی و فرهنگی نشان می‌دهد که ایشان به‌درستی جامعه‌زمان خود را می‌شناختند و با آگاهی از فضای جامعه و حکومت، توانستند به مناظرات علمی بپردازند و فضای جامعه را به سمتی ببرند که نقشه‌های مامون عباسی بر همگان آشکار شود. از این رو، در مطالعه و تحلیل سیره امام رضا (علیه السلام) باید به دنبال دلالت‌های مرتبط با حکمرانی اسلامی باشیم. این دلالت‌ها شامل روایات، سخنان، رفتارها و تصرفات امام رضا (علیه السلام) در زمینه حکمرانی هستند. با بررسی این دلالت‌ها، می‌توانیم به درک عمیق‌تری از ویژگی‌های حکمرانی اسلامی در سیره امام رضا (علیه السلام) برسیم و از آن‌ها در کاهش مشکلات اجتماعی استفاده کنیم. به‌عنوان مثال، با بررسی روایات و سخنان امام رضا (علیه السلام) درباره عدالت، می‌توانیم به درک عمیق‌تری از اهمیت عدالت در حکمرانی اسلامی برسیم و از آن در راستای کاهش نابرابری‌ها و مشکلات اجتماعی استفاده کنیم (اربلی، ۱۳۸۱ق، ج ۲: ۳۱۰). همچنین، با بررسی رفتارها و سیره امام رضا (علیه السلام) در زمینه مشورت با مردم، می‌توانیم به درک عمیق‌تری از اهمیت مشورت و شورایی بودن در حکمرانی اسلامی برسیم و از آن در تصمیم‌گیری‌های جامعه‌پذیر و مشارکتی استفاده کنیم. امام رضا (علیه السلام) با رفتارهای خود نشان داده است که به تواضع و خدمت به مردم اهمیت می‌دهد. به‌عنوان مثال، امام رضا (علیه السلام) مکرر به مردم توصیه می‌کردند که به خدمت به همسایگان و نیازمندان توجه و در رفع مشکلات آن‌ها سعی کنند. از صولی روایت شده که گفت: مادر بزرگم [که مدتی افختار خدمتکاری امام رضا (علیه السلام) نصیبش شده بود] به ما گفت:

امام رضا (علیه السلام) پس از خواندن نماز صبح در اول وقت، سر به سجده می گذاشت تا هنگامی که آفتاب بالا می آمد، سپس برای رسیدگی به امور مردم [و برطرف نمودن حوائج آنان] می نشست و یا سوار شده پی کارهای دیگر می رفت. بندگان خاص خدا، هم پیوندی استوار با خداوند دارند، هم ارتباط خوبی با بندگان. رسیدگی به مشکلات مردم و رفع نیازهای آنان نیز از عبادت‌های بزرگ است و باید از خدا توفیق طلبید تا از دست ما خیری به مردم برسد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۹: ۹۰).

در حکمرانی مطلوب، توجه به نیازهای مردم از اهمیت بالایی برخوردار است. سیره رضوی نیز به عنوان یکی از مثال‌های برتر حکمرانی نشان می دهد که چگونه می توان با توجه به نیازهای مردم، به خوبی و عدالت در حکمرانی عمل کرد. در حکمرانی مطلوب، نیازهای مردم در زمینه های مختلفی مانند اقتصاد، اشتغال، آموزش و پرورش، مسکن، امنیت و عدالت اجتماعی باید مورد توجه قرار گیرد. حاکمان اسلامی مسئولیت دارند تا با برنامه ریزی و اجرای سیاست های مناسب به ارضای این نیازها بپردازند. از طرفی، سیره رضوی نشان می دهد که چگونه حکمرانان اسلامی باید با توجه به نیازهای مردم، به خوبی و عدالت در حکمرانی عمل کنند. از جمله ویژگی های سیره رضوی می توان به عدالت، مدیریت منابع، توجه به نیازهای ضعف کشوران، رعایت حقوق انسانی و توسعه اجتماعی اشاره کرد.

در بحث حکمرانی اسلامی، یکی از مسائل مهم مورد بحث، انطباق یا عدم انطباق اصول کلی نظریه حکمرانی با احکام و آموزه های اسلامی است. به عبارت دیگر، پرداختن به این سوال که آیا می توان اصول و رهنمودهای حکمرانی را با استفاده از متون و ادبیات اسلامی مستند ساخت یا خیر؟ در فلسفه سیاسی اسلام، هدف همه باید تلاش برای رسیدن به «حکمرانی خوب» در جامعه باشد. تحقق این نوع حکمرانی، به تأمین نیازهای مادی و معنوی جامعه وابسته است. این شامل حاکمیت قانون، آبادانی شهرها، افزایش رفاه عمومی و ایجاد امنیت و همچنین گسترش معنویت و ارزش های دینی است. از منظر امام رضا (علیه السلام)، می توانیم هدف گذاری در حکومت اسلامی را با هدف گذاری «حکمرانی خوب» در نظریه حکمرانی مقایسه کنیم. در این مقایسه، مؤلفه های مهم حکمرانی اسلامی شامل توجه به اصول و آموزه های دینی، حاکمیت قانون، توسعه مادی و انسانی، رفاه عمومی و ایجاد امنیت است؛ بنابراین، برای ساختن اصول و رهنمودهای حکمرانی اسلامی، می توان از متون و ادبیات اسلامی استفاده کرد. این متون و ادبیات شامل قرآن کریم، سنت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و آثار علمای شیعه و سنی است. با مطالعه و تحلیل این متون، می توان اصول و رهنمودهایی برای حکمرانی اسلامی استخراج کرد که با احکام و آموزه های اسلامی سازگاری داشته باشند (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳: ۴۸۷). مهم ترین مؤلفه های حکمرانی مطلوب

با استفاده از دیدگاه حضرت رضا (علیه السلام) را می‌توان در چند مورد خلاصه کرد.

۲-۱. تعامل و همکاری مردم و حکومت در حکمرانی

در حکمرانی مطلوب، رابطه مردم با حکومت بسیار مهم است و بر اساس اصول و آموزه‌های اسلامی شکل می‌گیرد. در حکمرانی اسلامی، رابطه مردم با حکومت بر اساس مشارکت، نظارت و استفاده از نظرات و آرای مردم و نهادهای مردمی شکل می‌گیرد. همچنین، حکومت اسلامی باید به حداکثرسازی مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها، ارتقای سطح عملکردی حکومت، کاهش فساد و افزایش اعتماد مردمی و مشروعیت نظام تمرکز کند. همچنین، حفظ و توسعه فرهنگ اصیل دینی نیز از وظایف حکومت اسلامی است.

امام رضا (علیه السلام) در روابط حکومت و مردم، تأکید بر ارتباط نزدیک و مؤثر بین حاکم و مردم داشتند. امام رضا (علیه السلام) به مسئولان و حاکمان نیز توصیه می‌کردند که به نیازها و مشکلات مردم توجه کنند و به آن‌ها کمک کنند. ایشان به حاکمان توصیه می‌کردند که عدالت را در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای قوانین رعایت کنند و به مردم حقوق و عدالت را بدهند. فضل‌بن شاذان درباره فلسفه وجودی و وظایف دولت دینی از امام رضا (علیه السلام) روایت می‌کند:

اگر خداوند برای آنان پیشوا، فرمانروا، امانتدار و نگهبان قرار نداده بود، شریعت به فرسودگی می‌گرایید و دین از دست می‌رفت و سنت و احکام دگرگون می‌شد و بدعت‌گذاران بر آن می‌افزودند و بی‌دینان از آن می‌کاستند و مسائل بر مسلمانان مشتبه می‌شد؛ چراکه ما مردم را با وجود همه اختلاف‌ها و تفاوت درخواست‌ها و پراکندگی جهت‌هایی که با یکدیگر دارند، ناقص، نیازمند و غیرکامل می‌دانیم؛ پس اگر خداوند سبحان برای حفظ شریعت، زمامدار و محافظ قرار نداده بود، مردم به فساد کشیده شده و مسائل شرعی سنت‌ها و احکام و ایمان دگرگون می‌شد و در این ارتباط اکثریت به فساد و تباهی می‌گراییدند. در واقع سیاست و حکومت در سیره رضوی هدایت‌کننده انسان به سوی عادت و فضیلت است (حاتمی، ۱۳۹۸: ۲۰۲).

در نظریه سیاسی اسلام، حکومت به‌عنوان یک نهاد ضروری و تخلف‌ناپذیر در هر گونه اجتماعی از انسان‌ها که با هدف کسب آسایش و آرامش گرد هم جمع شده‌اند، تلقی می‌شود. در این نظریه، اهمیت فردی که سر رشته امور را به دست خواهد گرفت، بر اساس آثار و نتایج حکمرانی قائلانه است و این مسئله در ضرورت حکومت تأثیری نخواهد داشت. امام رضا (علیه السلام) در این زمینه فرمودند:

امامت و رهبری، رشته‌داری دین و نظام‌بخشی مسلمانان است و موجب اصلاح دنیا و عزت و

سربلندی مؤمنان است (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳: ۴۸۶).

در نامه‌ای که امام رضا (علیه السلام) به مأمون نوشته بود، ایشان توصیه می‌کنند که در امور امت محمد (صلی الله علیه و آله) و ولایت امامت، تقوا و پرهیزگاری داشته باشد و امور مسلمانان را به دست دیگران واگذار کند. امام رضا (علیه السلام) در این نامه به نقصان امور مسلمانان و ظلم به مهاجرین و انصار اشاره می‌کند و می‌فرماید که این افراد مظلوم به تنهایی درگیر مشکلات و ناتوانی‌های خود هستند و کسی نیست که به شکایت آن‌ها گوش فرا دهد (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۲، ج ۱۶).

رابطه امام با امت در حکمرانی نقش بسیار مهمی دارد، به خصوص در مسائل مالی و حل مشکلات اقتصادی. امام رضا (علیه السلام) در گفت‌وگو با مأمون بیان کرده‌اند که دولت و حاکمیت با مردم فاصله ندارد و هرگونه انحراف و ظلمی که از هر کسی صورت بگیرد، به سرعت به امام می‌رسد و او تلاش می‌کند تا ظلم را برطرف کند. از این رو، در طرح خطوط سیاسی حاکم بر مسائل اقتصادی و سیاست اقتصادی دولت اسلامی، رابطه امام و امت بسیار مهم است. امام رضا (علیه السلام) در این باب می‌فرمایند:

امام، همنشینی صمیمانه است، پدری مهربان است. برادری مهربان است و مادری نیکوکار نسبت به فرزند کوچک است و در هنگام بروز مشکلات ناگوار، پناه مردمان است (کلینی، ۱۴۰۷: ۱، ج ۲۰۰).

با توجه به این نقل قول از امام رضا (علیه السلام)، حاکم باید به گونه‌ای باشد که همه به‌ویژه طبقات محروم، بتوانند به او دسترسی داشته باشند و خواسته‌های خود را به او ارائه کنند. در این حدیث، آرمانی‌ترین شکل رابطه دولت و مردم به تصویر کشیده شده است.

در حکمرانی، یکی از اصول اساسی در مناسبات میان حاکمیت و مردم، مدارا و رعایت اصل انصاف است. امام رضا (علیه السلام) نیز در سیره نظری و عملی خود، اهمیت بسیاری را برای حکمرانی اسلامی و ولایت بر امور جامعه مسلمین قائل بوده است. رعایت اصل مدارا همراه با رعایت ادب و احترام متقابل در گفت‌وگو از مهم‌ترین اصول در سیره امام رضا (علیه السلام) است (روحی برندق، ۱۳۹۶: ۲۰). مدارا به معنای رفتار مهربانانه و متعادل با دیگران است و در ارتباط با حکمرانی، به معنای رفتار مهربانانه و عادلانه حاکم نسبت به مردم است. این رفتار مهربانانه و مدارا، زمینه‌ساز آن می‌شود تا طرف مقابل در برابر هر حرف و عقیده‌ای حالت موضع‌گیری نگیرد و فرصت برای پذیرش نظر و تبادل افکار فراهم شود. در سیره امام رضا (علیه السلام) آمده است که ایشان نرمی و مدارا را در حق پیروان سایر آیین‌ها رعایت می‌کردند. به عنوان مثال، معمر بن خلاد می‌گوید:

به امام رضا (علیه السلام) گفتم: برای پدر و مادرم دعا کنم، با اینکه آن‌ها حق را نشناختند (ظاهراً در اینجا حق یعنی امامان و آل پیامبر (علیهم السلام)). امام فرمود: به آن‌ها دعا کن و صدقه برای آن‌ها بده و اگر در قید دنیا هستند و حق را نمی‌شناسند، با آن‌ها مدارا کن؛ زیرا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: خداوند مرا با رحمت مبعوث نمود نه با درشتی و نامهربانی (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲: ۱۵۹؛ طبرسی، ۱۳۸۵ق: ۱۵۹) با توجه به دیدگاه اسلام، حکومت اسلامی ارزش و اهمیت خود را در صورتی دارد که به‌عنوان وسیله‌ای برای احقاق حقوق مظلومان و خدمت به محرومان و نیازمندان عمل کند. هدف اصلی حکومت اسلامی، امداد رسانی و کمک به رشد و تعالی مادی و معنوی بندگان ضعیف و نیازمندان است. امام رضا (علیه السلام) در این زمینه می‌فرماید:

امامت، زمام دین است و نظام مسلمانان و اصلاح و آبادانی دنیا و عزت مؤمنان (همان، ج ۱: ۲۰۰)؛ بنابراین، از دیدگاه اسلام، حکومت اسلامی به عنوان زمام دین و نظام مسلمانان، مسئولیت احقاق حقوق مظلومان و خدمت به محرومان و نیازمندان را بر عهده دارد. هدف اصلی حکومت اسلامی، امداد رسانی و کمک به رشد و تعالی مادی و معنوی بندگان ضعیف و نیازمندان است. این حکومت باید به‌عنوان وسیله‌ای برای احقاق حقوق از دست رفته مظلومان عمل کند و به خدمت مردمان ضعیف و نیازمند باشد.

امام رضا (علیه السلام) به اهمیت حاکمان در ارتباط مستقیم با مردم توجه می‌کردند. ایشان تأکید می‌کردند که حاکمان باید با مردم در ارتباط باشند و نیازها و مشکلات آن‌ها را بشنوند و در راستای رفع‌شان تلاش کنند. مأمون در نامه‌ای به امام رضا (علیه السلام) از آن حضرت خواستند تا به خراسان بیاید. امام رضا (علیه السلام) هرگز به درخواست او جواب مساعد نمی‌داد:

«فَلَمْ يَزَلِ الْمَأْمُونُ يُكَاتِبُهُ فِي ذَلِكَ حَتَّى عَلِمَ أَنَّهُ لَا مَجِيصَ لَهُ وَلَا يَكْفُ عَنْهُ»؛ مأمون پیوسته در این باره نامه‌نگاری می‌کرد تا آنکه امام (علیه السلام) راه گریزی ندید؛ چرا که مأمون دست‌بردار نبود. مأمون به امام گفت: من در نظر دارم خودم را از خلافت عزل کنم و آن را به تو واگذارم و با تو بیعت کنم. امام رضا (علیه السلام) به او فرمود: «اگر این خلافت، حقّ توست و خداوند، آن را برایت قرار داده است. پس جایز نیست جامه‌ای را که خداوند بر تو پوشانده است، درآوری و بر دیگری بیوشانی و اگر خلافت، حقّ تو نیست، تو حق نداری چیزی را که متعلق به تو نیست، به من واگذاری!». مأمون گفت: ای پسر پیامبر خدا! باید این کار را بپذیری. فرمود: «هرگز به میل خود، این کار را نمی‌کنم.» مأمون چند روزی به امام (علیه السلام) اصرار ورزید، تا اینکه از پذیرفتن او نومید شد و گفت: پس اگر خلافت را نمی‌پذیری و بیعت مرا با خود دوست نمی‌داری، لا اقل ولی عهد من باش تا بعد از من، خلافت به تو برسد (ابوالفرج اصفهانی، ۱۴۰۸ق: ۳۷۵).

هدف حکمرانی در منظر و اندیشه امام رضا (علیه السلام) اجرای حدود الهی است. امام در هنگام تنظیم سند ولایت عهدی جملاتی را بر زبان می آورند که تمایز میان سبک حکمرانی رضوی را با سبک و سیاق سیاست دشمنانشان را بیان می کند. حضرت در این باره می فرمایند:

«... اگر چیزی از پیش خود آوردم، یا در حکم تغییر و دگرگونی در انداختم، شایسته این مقام نبوده، خود را مستحق کیفر نموده ام و من به خدا پناه می برم از خشم او...» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۲: ۱۱۱). بیان این جمله خود بیانگر آن است که همگی در برابر قانون یکسان و برابر هستند و خلیفه و هر حاکم دیگری در صورت خطا و اشتباه مصون از هرگونه مجازات و بازخواستی نیست، بلکه حاکم و پادشاه باید خود پاسدار قانون باشد.

۲-۲-۲. انتقادپذیری و پاسخگویی در برابر مردم

اهمیت شفافیت، انتقادپذیری و پاسخگویی در حکومت اسلامی بسیار زیاد است و با توجه به اصول و آموزه های اسلامی، این موارد به عنوان اصول اساسی حکمرانی در نظام اسلامی تلقی می شوند. این اصول اساسی به منظور تقویت اعتماد عمومی، افزایش شفافیت در فرایندهای تصمیم گیری، ارتقای انصاف و عدالت و تقویت ارتباط بین حکومت و مردم اجرا می شوند (پدرام، ۱۳۸۱: ۸۶). این اصول در سیره امامان اطهار (علیهم السلام) به ویژه امام رضا (علیه السلام) به خوبی مشاهده می شود. امام رضا (علیه السلام) اهمیت بسیاری به انتقادپذیری و پاسخگویی در حکومت اسلامی می دادند. ایشان به مردم اطلاعات لازم را ارائه می کردند، حرف های مردم را گوش می کردند و به آن ها پاسخ می دادند.

حاکم در حکومت اسلامی باید به انتقادات و نقدهای مردم و نهادهای مختلف گوش دهد و آن ها را بپذیرد و بررسی کند. انتقادپذیری به معنای قدرت پذیرش نقدها و اصلاح خطاهاست. حاکم باید به انتقادات با احترام و باز خورد مناسب واکنش نشان دهد. انتقادپذیری و حاکم کردن فضای نقد در سیره رضوی و به خصوص در مناظرات ایشان از اهمیت خاصی برخوردار است. امام رضا (علیه السلام) در مناظرات خود به طرف مقابل اجازه می دادند هر سؤالی هم داشته باشد، بپرسد. این نشان می دهد که امام رضا (علیه السلام) به اهمیت فضای نقد و تحمل قول مخالف تأکید می کردند. در یکی از مناظراتی که امام رضا (علیه السلام) با جاثلیق داشتند، جاثلیق در خطاب به امام گفت:

«مطلبی را که از انجیل برایم روشن شد، انکار نمی کنم بلکه بدان اذعان دارم. در همین حین، امام رضا (علیه السلام) خطاب به حاضران فرمودند: شاهد اقرار او باشید» (ابن بابویه، ۱۳۹۸ق: ۴۲۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰: ۳۰۲).

این نقل از مناظره نشان می‌دهد که امام رضا (علیه السلام) به اهمیت فضای نقد و انتقادپذیری تأکید می‌کردند. ایشان به طرف مقابل خود اجازه می‌دادند تا سؤالات و ادعاهای خود را مطرح کنند و امام رضا (علیه السلام) با تحمل قبول مخالف و اقرار جاثلیق، به حاضران نشان می‌دهند که او از انتقاد و نقد استقبال می‌کند. ضمن اینکه پاسخگویی نیز به عنوان مؤلفه‌ای مهم از اهمیت خاصی برخوردار است. حاکم در حکومت اسلامی باید به نیازها و مشکلات مردم پاسخگو باشد. او باید به درخواست‌ها و شکایات مردم به صورت سریع و مؤثر واکنش نشان دهد و تلاش کند تا مشکلات را حل و نیازهای مردم را برآورده کند. علاوه بر این، حاکم در حکومت اسلامی باید به مشورت‌ها و نظرات مردم و نهادهای مختلف توجه کند. او باید در تصمیم‌گیری‌های مهم، نظرها و پیشنهادهای مردم را جمع‌آوری کند و در نظر بگیرد. مشورت‌طلبی به معنای اعتراف به ارزش نظرات دیگران و بهره‌گیری از تجربه و دانش آن‌هاست. به عبارت دیگر در حکمرانی اسلامی، پرسشگری و پاسخگویی از سوی مردم و حکومت یکی از مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی و از مصداق‌های آزادی فکری در نظام اسلامی تلقی می‌شود (عمید زنجانی، ۱۳۸۷: ۱۵۲). در عصر امام رضا (علیه السلام) نیز این مؤلفه‌ها به خوبی عمل می‌شد. در اسلام، آزادی اندیشه و ابراز عقیده به عنوان یکی از اصول اساسی تلقی می‌شود و در هیچ آیین دیگر به اندازه اسلام، آزادی اندیشه به این میزان وجود ندارد (محمدی ری شهری، ۱۳۹۳: ۱۱). در اسلام، مخالفان نیز می‌توانند حتی پیش از رهبران آن آیین، عقیده خود را ابراز و در گفت‌وگویی با آن‌ها شرکت کنند و در قبول یا رد آنچه می‌شنوند، آزاد باشند. امام رضا (علیه السلام) هیچ‌گاه جلوی اظهار نظر و پرسش مردم را نمی‌گرفتند و خود را در برابر مردم پاسخگو می‌دانستند. ایشان هرگز مردم را کوچک نمی‌شمردند و آن‌ها را به کسب علم و تأمل در آن تشویق می‌کردند. امام رضا (علیه السلام) در این زمینه می‌فرمایند: العلم خزائن و مفاتیحه السؤال؛ دانش گنجینه‌ای در بسته و کلید آن سؤال است (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ج ۲، ۲۸). این حدیث نشان می‌دهد که در اسلام، پرسشگری و پاسخگویی از سوی مردم و حکومت به عنوان یکی از مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی محسوب می‌شود. امام رضا (علیه السلام) به اهمیت پرسش و جست‌وجوی علم توسط مردم تأکید می‌کنند.

در اسلام، مشورت کردن و استفاده از شورا در امور حکومتی و اداری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. روایات اهل بیت (علیهم السلام) نیز به اهمیت و جایگاه با ارزش مشورت اشاره می‌کنند. امام رضا (علیه السلام) نیز از مشورت مردم در حکومت بهره می‌بردند و بر اهمیت آن تأکید می‌کردند. یکی از روایات مرتبط با مشورت در سیره امام رضا (علیه السلام) به شرح زیر است:

حسن بن جهم می‌گوید که به همراه جمعی در خدمت امام رضا (علیه السلام) بودند. بعد از یادکردن پدر بزرگوارشان، امام رضا (علیه السلام) فرمودند: با اینکه عقل وی بر همه مردم برتری داشت و هیچ عقلی با

او برابری نمی‌کرد، با این حال در بسیاری از وقت‌ها با یکی از غلامان سیاه‌پوست خود مشورت می‌کرد. به آن حضرت گفته شد: آیا با چنین کسی مشورت می‌کنی؟ در پاسخ فرمود: چه بسا خدای تبارک و تعالی مشکل را با زبان چنین شخصی برطرف نماید. آن حضرت بسیاری از اوقات دربارهٔ مزرعه یا باغ نظر می‌خواست و به سخن آن‌ها عمل می‌کرد (همان، ۱۴۲۵ق، ج ۲: ۲۹) همچنین، امام رضا (علیه السلام) از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) نقل می‌کنند که فرمودند: هر کس آمد و خواست میان امت پراکندگی ایجاد کند و امر جامعه را غاصبانه از روی استبداد بدون مشورت با دیگران به دست گیرد، او را بکشید؛ زیرا خداوند عزوجل بدان اذن داده است (همان، ۱۳۷۸ق، ج ۲: ۶۲).

۲-۳. تأکید بر ایجاد عدالت اجتماعی و حاکمیت قانون

حاکمیت قانون بر این اصل تأکید دارد که حکومت با پیروی از قانون می‌تواند به صورت منصفانه و عادلانه عمل کند و منافع شهروندان را تأمین نماید و در خدمت منافع ملی باشد (ادیانی، ۱۳۹۷: ۲۰۶). در سیرهٔ امام رضا (علیه السلام)، ایجاد عدالت اجتماعی و حاکمیت قانون به عنوان دو اصل اساسی و حیاتی مورد تأکید و توجه بود. امام رضا (علیه السلام) به اهمیت ایجاد عدالت اجتماعی و توزیع منابع و فرصت‌ها به طور برابر بین افراد جامعه تأکید می‌کردند. ایشان معتقد بودند که همهٔ افراد باید برابر دریافت و دسترسی به منابع و فرصت‌های اجتماعی باشند و هیچ کس نباید به دلایل نژادی، اجتماعی یا اقتصادی مورد تبعیض قرار بگیرد. همچنین، امام رضا (علیه السلام) به اهمیت حاکمیت قانون و رعایت حقوق مردم تأکید می‌کردند. ایشان معتقد بودند که حاکمان باید بر اساس قوانین و قواعد قانونی عمل کنند و هیچ کس را مورد تبعیض قرار ندهند. امام رضا (علیه السلام) به اجرای عدالت و انصاف در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای قوانین تأکید می‌کردند و به سوءاستفاده نکردن از قدرت توسط حاکمان توجه داشتند. از منظر امام رضا (علیه السلام) حاکم عادل و اجرای قوانین عادلانه دو امر لازم و ملزوم هستند. امام رضا (علیه السلام) در همین زمینه می‌فرمایند: رعایت قوانین عادلانه از طرف حکومت و اجرای اصل مساوات برای مردم در زمینه سیاست نیز از ضروری‌ترین مسائل است و در چنین حکومتی اختلاف طبقاتی و تبعیض میان افراد و ریختن مال به جیب دوستان وجود ندارد، بلکه همه در حقوق اجتماعی با هم برابرند، بدون اینکه امتیازی میان افراد وجود داشته باشد یا بر کسی به خاطر مصلحت دیگری ستم شود (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶: ۲۹۴).

امام رضا (علیه السلام) معتقد بودند که حاکمان باید در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای قوانین به عدالت عمل کنند و هیچ کس را مورد تبعیض قرار ندهند. ایشان به اهمیت رعایت حقوق مردم و سوءاستفاده نکردن از قدرت توسط حاکمان تأکید می‌کردند. امام رضا (علیه السلام) به عدالت و برابری در حکومت اسلامی تأکید می‌کردند و می‌فرمودند که حاکمان باید در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای قوانین به

عدالت عمل کنند و هیچ کس را مورد تبعیض قرار ندهند. در نامه‌ای که امام رضا (علیه السلام) به فرزندش امام جواد (علیه السلام) نوشته بود، به او توصیه می‌کند که به رعایت حقوق مردم بیشتر توجه کند. در این نامه، امام رضا (علیه السلام) به امام جواد (علیه السلام) می‌گوید:

شنیده‌ام وقتی که تو سوار بر اسب می‌شوی و به جایی می‌روی، غلامان تو را از در کوچک می‌برند و این کار به خاطر بخل غلامان است تا هیچ خیری از تو به کسی نرسد. امام رضا (علیه السلام) به امام جواد (علیه السلام) توصیه می‌کند که وقتی سوار می‌شود، درهم و دینار همراه خود ببرد و به هر کسی که تقاضای کمک کرد، کمک کند. همچنین، وقتی عموها و عموزادگان از او تقاضای کمک کردند، کمتر از پنجاه دینار به آن‌ها ندهد و اگر بیشتر داد، اختیار با خودش باشد. امام رضا (علیه السلام) می‌خواهد که امام جواد (علیه السلام) در پرتو انفاق، مقام و منزلت خود را در نزد خداوند ارجمند کند و به او می‌گوید: «پس انفاق کن و از صاحب عرش در مورد تنگدستی خود نترس.» این نامه نشان می‌دهد که امام رضا (علیه السلام) به فرزندش توصیه می‌کند که به رعایت حقوق مردم و انفاق به نیازمندان توجه کند و از بخل و تنگدستی دوری کند (قمی، ۱۳۷۷: ۱۵۲).

در سیره امام رضا (علیه السلام) وظایف دولتمردان و رعایت حقوق مردم از جایگاه والایی برخوردار است. در یکی از روزها، مأمون به خدمت امام رضا (علیه السلام) رسید و نامه‌ای در دست داشت که فتح روستاهایی از منطقه کابل به دست سپاهیان اسلام را خبر می‌داد. امام رضا (علیه السلام) از او پرسید:

آیا فتح روستایی از منطقه کفر تو را شادمان می‌کند؟ مأمون گفت: آیا این مایه خرسندی نیست؟ امام رضا (علیه السلام) به او گفت: درباره امت محمد (صلی الله علیه و آله) و حکومتی که برایشان داری، از خدا بترس. چه تو کارهای مسلمانان را تباه ساختی و کار را به دست کسانی سپرده‌ای که به غیر حکم خدای بزرگ دآوری می‌کنند. خود در این سرزمین مانده‌ای و هجرت و فرود آمدن وحی را ترک کرده‌ای. بر مهاجران و انصار با نبودن تو ستم می‌رود و سوگند و پیمان هیچ مؤمنی را نگاه نمی‌دارند. روزگار بر مظلومان به سختی می‌گردد و آنان برای زندگی به هزینه‌ای دسترسی ندارند و کسی را نمی‌یابند که از زندگی خویش شکایت ببرند. آیا نمی‌دانی والی مسلمانان همچون تیرک میان چادر است که هر کس بخواهد به آن دسترسی دارد؟ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۹، ج ۱۶۵).

۴-۲-۲. احترام به حقوق بشر و کرامت انسانی

شاید بزرگ‌ترین شاخصه در میان مؤلفه‌های سبک زندگی رضوی، رعایت کرامت انسانی در سیره آن امام بزرگوار باشد. یکی از نکات بارز در این شاخصه در سیره رضوی این است که ایشان به تمامی انسان‌ها از نظر حقوق جامعه و حقوق بشر یکسان نگاه می‌کردند و گروهی را برتری

نمی‌دادند. در واقع، امام رضا (علیه السلام) رعایت کرامت انسانی را درباره همه پیروان ادیان و مذاهب داشتند؛ بنابراین حفظ کرامت انسانی در اندیشه و سیره رضوی از اهمیت خاصی برخوردار بود و هیچ‌گونه تبعیضی در رفتارهای اجتماعی ایشان وجود نداشت. چنان‌که وقتی اباصلت به امام رضا (علیه السلام) عرض کرد که مردم می‌گویند «شما مردمان را بندگان خود می‌شمارید» امام بسیار از این سخن برآشفتنده و ضمن رد این ادعا، خداوند را شاهد می‌گیرند که هیچ‌یک از امانان معصوم این فکر و اندیشه را نداشته‌اند بلکه بیشترین سختی‌ها و توهین‌ها به آنان شده است: «اللهم فاطر السموات والأرض عالم الغیب والشهادة أنت شاهد بأنی لم أقل ذلك قط ولا سمعت أحداً من آبائی قاله قط وأنت العالم بما لنا من المظالم عند هذه الأمة وإن هذه منها؛ خداوند! ای آفریننده آسمان‌ها و زمین و آگاه از اسرار نهان و آشکار، تو شاهد هستی که من قطعاً چنین سخنی نگفته‌ام و هیچ‌کدام از آباء من هم چنین سخنی را نگفته‌اند. خدایا تو شاهد هستی که این ظلم‌ها از جانب این امت به ما می‌رسد که این یکی از آن‌هاست» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ ق، ج ۲: ۱۸۴).

علاوه بر این، امام رضا (علیه السلام) کرامت انسانی همه افراد را نگه می‌داشتند و جایگاه اجتماعی و مقام افراد فرقی در اندیشه ایشان نمی‌کرد. «امام (علیه السلام) همواره پس از فراغت از کارهای خود، آن‌گاه که تنها می‌شد، تمام خدمتگزاران و کارگران اطراف خود از بزرگ و کوچک را گرداگرد وجودش جمع می‌نمودند، با ایشان سخن می‌گفت و انس می‌گرفت. هر زمان در کنار سفره می‌نشست، بزرگ و کوچک را فرا می‌خواند و در کنار خود می‌نشاند. حتی متصدیان اصطبل و رگ‌زن را» (همان: ۱۵۹).

امام رضا (علیه السلام) همواره بر اخلاق نیکو تأکید داشتند، چراکه اخلاق نیکو باعث کرامت انسانی می‌شود. از این رو، این مسئله در سبک زندگی اسلامی به‌ویژه سبک زندگی رضوی بسیار مهم است. بدون شک انسان برای رسیدن به کمال الهی نیازمند الگویی مناسب برای طی کردن مسیر است. یکی از این الگوهای بی‌نظیر وجود حضرت رضا (علیه السلام) برای مسلمانان جهان به‌ویژه ما ایرانی‌هاست. «ابراهیم بن عباس» در همین زمینه می‌گوید: «هیچ‌گاه ندیدم که امام رضا (علیه السلام) در سخن بر کسی جفا ورزد، و نیز ندیدم که سخن کسی را پیش از تمام شدن قطع کند، هرگز نیازمندی را که می‌توانست نیازش را برآورده سازد رد نمی‌کرد، در حضور دیگری پایش را دراز نمی‌فرمود، هرگز ندیدم که کسی از خدمتکاران و غلامانشان بدگویی کند، خنده او قهقهه نبود، بلکه تبسم بود، چون سفره غذا به میان می‌آمد همه افراد خانه حتی دربان و مهتر را نیز بر سفره خویش می‌نشاند و آنان همراه با امام غذا می‌خوردند. شب‌ها کم می‌خوابید و بیشتر بیدار بود و بسیاری از شب‌ها تا صبح بیدار می‌ماند و به عبادت می‌گذراند، بسیار روزه می‌داشت

و روزه سه روز در هر ماه را ترک نمی‌کرد، کار خیر و انفاق پنهان بسیار داشت و بیشتر در شب‌های تاریک مخفیانه به فقرا کمک می‌کرد (طبرسی، ۱۴۱۷ق: ۳۱۴).

بنابراین اگر به سیره نظری و عملی امام رضا (علیه السلام) بنگریم، آینه تمام‌نمای اخلاقی اسلامی را در مقام نظر و عمل می‌بینیم. در سیره امام رضا (علیه السلام) کرامت انسانی به مراتب جایگاه ارزشمندتری نسبت به جایگاه اجتماعی افراد داشت. رفتار امام رضا (علیه السلام) با مردم از نحوه ارتباط و نشست و برخاست ایشان با مردم مشخص می‌شود. یاسر خادم در باب سیره امام رضا (علیه السلام) و رعایت کرامت انسانی می‌گوید: «امام (علیه السلام) همواره پس از فراغت از کارهای خود، آن‌گاه که تنها می‌شدند، تمام خدمتگزاران و کارگران اطراف خود از بزرگ و کوچک را گرداگرد وجودش جمع می‌نمودند، با ایشان سخن می‌گفتند و انس می‌گرفتند. هر زمان در کنار سفره می‌نشست، بزرگ و کوچک را فرا می‌خواندند و در کنار خود می‌نشاندند. حتی متصدیان اصطبل و رگزن را» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۲: ۱۵۹).

علاوه بر این، نگاهی به سیره رضوی نشان می‌دهد که امام رضا (علیه السلام) هیچ‌گاه در سخن گفتن به کسی جفا نکردند. هر که با او گفت‌وگو می‌کرد، کلامش را قطع نمی‌کردند و فرصت می‌دادند تا آخرین سخن خود را بگوید. اگر کسی حاجتی نزد او می‌آورد، در صورت امکان ابداً او را مأیوس نمی‌کرد (همان، ج ۱: ۱۸۴). علاوه بر این، ترویج مکتب اخلاقی امام رضا (علیه السلام) همان گفتمان اسلام و آموزه‌های قرآنی است. در شرایط کنونی جامعه ایران که هدف همه‌های فرهنگی غرب و جبهه‌های استکبار هستیم باید محوریت اخلاق و سیره رضوی را در جامعه عملیاتی کنیم. برای حل مشکلات کنونی چاره‌ای جز نهادینه کردن فرهنگ گفت‌وگو و اخلاق رضوی در جامعه نداریم. همچنان که حضرت خودشان در مناظر ایشان اخلاق را به عنوان یک اصل مهم مبنا قرار می‌دادند.

امام رضا (علیه السلام) اهمیت بسیاری به رعایت حقوق و کرامت انسانی می‌دادند. آموزه‌های ایشان نشانه توجه ویژه به ارزش‌های انسانی و احترام به دیگران است. همچنین به اهمیت تربیت و ترغیب به اعمال نیکو و احترام به دیگران تأکید داشتند و به رعایت حقوق انسانی و احترام به ارزش‌های انسانی توجه می‌کردند. ایشان معتقد بودند که همه افراد باید به عنوان اعضای جامعه با احترام و عدالت مورد توجه قرار بگیرند و با هیچ کس به دلیل نژاد، جنسیت، مذهب و سایر ویژگی‌ها تبعیض ایجاد نکنند. امام رضا (علیه السلام) به عدالت و مساوات توجه می‌کردند و معتقد بودند عادل کسی است که حقوق و استحقاقات دیگران را رعایت کند و با آن‌ها به تعامل بپردازد. ایشان به اهمیت رعایت استحقاقات هر فرد توسط دیگران تأکید می‌کردند و می‌فرمودند که هر

کس باید حق خود را دریافت کند؛ بنابراین، عدالت به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم در سیره و معارف امام رضا (علیه السلام) مطرح می‌شود. ایشان به اهمیت عدالت در امامت و رهبری توجه داشتند و معتقد بودند که امام باید به عدالت عمل کند و در قضاوت‌ها عادل باشد و به وعده‌های خود وفا کند. امام رضا (علیه السلام) به مساوات و عدالت در جامعه تأکید می‌کردند و از امام و رهبر جامعه خواسته می‌شد که به عدالت و مساوات عمل کند (اربلی، ۱۳۸۱، ج ۲: ۳۱۰).

امام رضا (علیه السلام) تحقق حکمرانی مطلوب را در ترویج گفت‌وگو و پرهیز از جدل می‌دانستند. در عصر امامت امام رضا (علیه السلام)، گفت‌وگوهای علمی و فلسفی بین تمدن‌ها و اقوام مختلف بسیار رواج داشت. ایشان در جلسات گفت‌وگو و مناظره به تبیین علوم اسلامی می‌پرداختند. یکی از راهبردها و ویژگی‌های اصلی گفت‌وگوهای امام رضا (علیه السلام)، قابل فهم بودن و دوری از مباحث جدلی و تعصب بود. امام رضا (علیه السلام) در گفت‌وگوها و مناظرات خود به استدلال منطقی و عقلانی توجه و سعی می‌کردند مباحث را به صورت آرام و با احترام به نظرات دیگران بررسی کنند. ایشان به دوری از جدل و تعصب تأکید می‌کردند و به جای آن، به تبادل نظر سازنده و ارتباط مؤثر با دیگران توجه می‌کردند. امام رضا (علیه السلام) در مواجهه با عمران صابی که یکی از متکلمان معروف بود، به او گفت: سؤال کن، اما اعتدال را از دست مده و از کلمات نامناسب و انحراف از اصل انصاف پرهیز (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۸۳؛ طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۴۰۲).

این مسئله نشان می‌دهد که امام رضا (علیه السلام) به دوری از تعصب و غرض‌ورزی تأکید می‌کردند و از طرف مقابل نیز انتظار داشتند که حق را بیان کند. امام رضا (علیه السلام) به اهمیت گفت‌وگو و مناظره در تبیین علوم اسلامی و ترویج دین اسلام تأکید می‌کردند. ایشان به استفاده از منطق و عقل در بحث و بررسی مسائل دینی تشویق و به دوری از مباحث جدلی و تعصب در این بحث‌ها تأکید می‌کردند. امام رضا (علیه السلام) با استفاده از روش‌های گفت‌وگو و مناظره، به تبیین و توضیح مفاهیم دینی و ارتباط با اقوام و تمدن‌های مختلف می‌پرداختند.

۲-۵. مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های حکومتی

مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های حکومتی یکی از اصول اساسی حکمرانی اسلامی است. این امر اهمیت بسیاری دارد. در اسلام به مشورت اهمیت فوق‌العاده داده شده و از مدیران و حاکمان جامعه اسلامی خواسته شده است تا در امور و مسائل مهم مشورت نمایند. خداوند در آیه ۱۵۹ سوره مبارکه آل عمران می‌فرماید: وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ. و در کار [ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن؛ زیرا خداوند توکل‌کنندگان را دوست می‌دارد. در اهمیت مشورت همین نکته بس است که خداوند

علت پذیرش حاکمیت پیامبر اسلام را در اجتناب از خودرایی و مشورت با مردم دانسته است. «به [برکت] رحمت الهی، در برابر آنان (مردم) نرم [و مهربان] شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند. پس آن‌ها را ببخش و برای آن‌ها آمرزش بطلب؛ بنابراین یکی از بایسته‌های حاکم اسلامی مشورت در امور مهم با دیگران و صاحب‌نظران است. امام رضا (علیه السلام) از مشورت مردم در حکومت بهره می‌بردند. چنان‌که حسن بن جهم می‌گوید که به همراه جمعی در خدمت امام رضا بودند، ایشان بعد از یادکردن پدر بزرگوارشان فرمودند: «با اینکه عقل وی بر همه مردم برتری داشت و هیچ عقلی با او برابری نمی‌کرد به آن حضرت گفته شد: آیا با چنین کسی مشورت می‌کنی؟ در پاسخ فرمود: چه بسا خدای تبارک و تعالی مشکل را با زبان چنین شخصی برطرف نماید. آن حضرت بسیاری از اوقات درباره مزرعه یا باغ نظر می‌خواست و به سخن آن‌ها عمل می‌کرد» (ابن بابویه، ۱۴۲۵ق، ج ۲: ۲۹) امام رضا (علیه السلام) به نقل از پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «مَنْ جَاءَكُمْ يَرِيدُ أَنْ يُفَرِّقَ الْجَمَاعَةَ وَيَعْصَبَ الْأُمَّةَ أُمْرَهَا وَيَتَوَلَّى مِنْ غَيْرِ مَشُورَةٍ فَاقْتُلُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَذِنَ ذَلِكَ» (همان، ۱۳۷۸ق، ج ۲: ۶۲)، هر کس آمد و خواست میان امت پراکندگی ایجاد کند و امر جامعه را غاصبانه از روی استبداد بدون مشورت با دیگران به دست گیرد، او را بکشید. خداوند عزوجل بدان اذن داده است. این حاکی از آن است که انسجام، اتحاد، بر صراط مستقیم بودن و در مسیر الهی حرکت کردن جامعه تأمین‌کننده سعادت بشر است.

۲-۶. توسعه اقتصادی و اجتماعی

حکمرانی اسلامی به توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه توجه و بر اهمیت توزیع عادلانه منابع و رفاه عمومی تأکید دارد. از آنجا که مسائل و مشکلات اقتصادی می‌تواند کشور را دچار چالش جدی کند، از این رو به کارگیری الگوهایی که با سبک زندگی اسلامی ایرانی مطابقت داشته باشد تا حد زیادی می‌تواند از بار مشکلات بکاهد؛ بنابراین ترویج و الگوپذیری از آموزه‌های امام رضا (علیه السلام) در عرصه اقتصاد و سیاست‌های اقتصادی می‌تواند موثر واقع شود. ایشان به اقتصاد و نیازهای معیشتی توجه زیادی دارند و در روش و سیره خود بر جهاد اقتصادی تأکید می‌کنند. سیره و سبک رضوی نشان می‌دهد که ایشان قبل از هرکسی توجه رهبران جامعه به مسائل اقتصادی جامعه را گوشزد می‌کنند. امام رضا (علیه السلام) یکی از ویژگی‌های حاکم اسلامی را زدودن فقر و محرومیت از جامعه عنوان می‌کنند، به طوری که این جهاد را حتی بالاتر از جهاد با کفار بیان می‌کنند. در یکی از نامه‌هایی که مامون برای امام رضا (علیه السلام) می‌نویسد خبر از فتح برخی از روستاهای کابل و سرزمین‌های کفار به دست لشکریان اسلام می‌دهد. امام رضا (علیه السلام) این گونه پاسخ می‌دهند: «فتح روستایی از یکی از شهرهای شرک و کفر، تو را خرسند ساخته است؟!» مأمون گفت: «آیا

[illegible]

۳. نتیجه‌گیری

ویژگی‌های حکمرانی در سیره امام رضا (علیه السلام) نشان می‌دهد که ایشان به عدالت اجتماعی بسیار اهمیت می‌دادند. امام رضا (علیه السلام) در حکمرانی خود به عدالت در تصمیم‌گیری‌ها و توزیع منابع اقتصادی تأکید و به اهمیت توزیع عادلانه ثروت و منابع در جامعه توجه می‌کردند می‌کوشیدند تا تبعیض‌ها و نابرابری‌ها را کاهش دهند. همچنین، امام رضا (علیه السلام) به اهمیت مدارا و ملاطفت با مردم تأکید می‌کردند. ایشان به مردم می‌فرمودند که با مدارا و ملاطفت به آن‌ها رفتار کنند و هیچ کس را به دلیل ویژگی‌های شخصی تبعیض نکنند. این نشان می‌دهد که امام رضا (علیه السلام) به اهمیت احترام و ارزش‌گذاری به مردم توجه می‌کردند و به ایجاد روابط صمیمی و محبت‌آمیز با آن‌ها تأکید داشتند. علاوه بر این، امام رضا (علیه السلام) به اهمیت شفافیت و صداقت در روابط با مردم تأکید می‌کردند. ایشان معتقد بودند که باید به مردم با صداقت و راستی رفتار کرد و هیچ‌گونه تزویر و تضلیل را در روابط با آن‌ها پذیرفته نیست. این نشان می‌دهد که امام رضا (علیه السلام) به اهمیت شفافیت و صداقت در حکمرانی اسلامی توجه و به ایجاد روابط مبتنی بر اعتماد با مردم تأکید داشتند.

منابع و مآخذ

- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۷۸ق). *عیون الاخبار الرضا*. تحقیق مهدی لاجوردی. تهران: نشر جهان.
- _____ (۱۳۹۸ق). *التوحید*. تحقیق هاشم حسینی. قم: جامعه مدرسین.
- _____ (۱۴۱۳ق). *من لایحضره الفقیه*. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- _____ (۱۳۹۰). *الامالی*. ترجمه محمدباقر کمره‌ای. تهران: کتابچی.
- ابوالفرج اصفهانی، علی بن حسین. (۱۴۰۸ق). *مقاتل الطالبیین*. بیروت: دارالمعرفه.
- احمدی طباطبایی، سیدمحمد رضا. (۱۳۹۴). «نسبت اخلاق و سیاست در آموزه‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) با تأکید بر سیره رضوی». *فرهنگ رضوی*. دوره ۳. شماره ۱۰. صص: ۱۲۷-۱۵۰.
- ادیانی، یونس. (۱۳۹۷). *منشور کشورداری فنون حکمرانی*. تهران: انتشارات مهر توکل.
- اربلی، علی بن عیسی. (۱۳۸۱ق). *کشف الغمه فی معرفه الائمه*. تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی. تبریز: نشر بنی هاشمی.
- پدرام، سعید؛ رحمانی زاده دهکردی، حمیدرضا. (۱۳۸۱). «شفاف سازی و پاسخ‌گویی در نهادهای رسمی». *مجلس و راهبرد*. شماره ۳۶. صص: ۸۵-۹۶.
- حاتمی، محمد رضا؛ بیگی، علیرضا؛ رفیعیان، سجاد. (۱۳۹۸). «مهم‌ترین مؤلفه‌های حکومت مطلوب در اندیشه و کنش سیاسی امام رضا (علیه‌السلام)». *فرهنگ رضوی*. سال هفتم. شماره ۲۶. صص: ۱۹۱-۲۱۸.
- حجازی فر، سعید. (۱۴۰۲). «چیستی و نقش آفرینان حکمرانی اسلامی بر اساس فرمایشات امام علی». *مدیریت اسلامی*. دوره ۳۱. ش ۲. صص: ۸۷-۱۲۷.
- حسینی تاش، سید علی؛ واثق، قادر علی. (۱۳۹۳). «حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص‌های این دوازده دیدگاه امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام)». *اسلام و پژوهش‌های مدیریتی*. سال سوم. شماره دوم. پیاپی ۸. بهار و تابستان. صص: ۷-۲۸.
- حسینی همدانی، محمدحسین. (۱۴۰۴ق). *انوار درخشان*. تهران: لطفی.
- خنifer، حسین؛ مسلمی، ناهید. (۱۳۹۸). *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی رویکردی نو و کاربردی*. ۲. تهران: نگاه دانش.
- دانایی فر، حسن. (۱۳۹۵). «روش‌شناسی مطالعات دلالت‌پژوهی در علوم اجتماعی و انسانی بنیان‌ها؛ تعارف، اهمیت، رویکردها و مراحل اجرا». *روش‌شناسی علوم انسانی*. شماره ۲۲. صص: ۳۹-۷۱.
- روحی برندق، کاوس. (۱۳۹۶). «اخلاق و مهارت‌های مناظره در مناظره‌های امام رضا (علیه‌السلام) مطالعه موردی: مناظره‌های امام رضا (علیه‌السلام) با متکلمان ادیان و مذاهب». *فرهنگ رضوی*. سال پنجم. شماره ۱۸. صص: ۳۵-۷.
- زارعی، مجتبی؛ آرائی، وحید. (۱۴۰۰). «واکاوی و نقد الگوی حکمرانی خوب؛ تبیین شاخص‌های حکمرانی اسلامی مبتنی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران». *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*. دوره ۱۰. شماره ۲. شماره پیاپی ۳۷. صص: ۷-۲۵.

- شریفیان ثانی، مریم. (۱۳۸۰). «مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری». **مدیریت شهری**. شماره ۸. صص ۴۲-۵۵.
- صفریان گرمه خانی، روح الله؛ امام جمعه زاده، سید جواد؛ شهرام نیا، امیر مسعود. (۱۴۰۱). «حکمرانی؛ گفت‌وگو و سرمایه اجتماعی در اندیشه و سیره سیاسی امام رضا (علیه السلام)». **فرهنگ رضوی**. دوره ۱۰. شماره ۳۷. صص: ۲۰۱-۲۳۴.
- طبرسی، احمد بن علی. (۱۴۰۳ ق). **الاحتجاج علی اهل اللجاج**. تحقیق محمدباقر خراسان. مشهد: نشر مرتضی.
- طبرسی، علی بن حسن. (۱۳۸۵ ق). **مشکاه الأنوار فی غرر الأخبار**. نجف: مکتبه الحیدریه.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۴۱۷ ق). **إعلام الوری بأعلام الهدی**. قم: موسسه آل البيت لإحياء التراث.
- عباسی دره بیدی، احمد. (۱۴۰۲). «تسهیل ارتباط میان مردم و حاکمیت مبتنی بر ارائه الگوی مفاهیم و درک متقابل در تعلیم قرآن و سیره رضوی». **امام رضا (علیه السلام) و علوم روز**. دوره ۱. شماره ۱. صص: ۹۴-۱۲۲.
- عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۸۷). **مبانی حقوق اساسی**. به تصحیح ابوالفضل احمدزاده. تهران: مجد.
- غلام‌پور آهنگر، ابراهیم. (۱۳۹۵). **مروری بر مفهوم حکمرانی شبکه ای**. تهران: دفتر مطالعات بنیادین حکومتی.
- فاتحی، ابوالقاسم؛ ابوالقاسمی، محمدجواد. (۱۳۸۸). «درآمدی بر وظایف دولت دینی در برابر دین و اعتقادات مردم». **معرفت سیاسی**. س ۱. ش ۲. صص: ۱۰۱-۱۲۶.
- قمی، حاج شیخ عباس. (۱۳۷۷). **منتهی الامال**. قم: جاویدان.
- کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۴۰۷ ق). **اصول کافی**. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- کمیجانی، علی؛ عبوضی، محمد رحیم. (۱۴۰۰). «سیمای حکمرانی مطلوب در منشور حکمرانی علوی: از شاخص‌ها تا اشارت‌ها». **حکمرانی متعالی**. دوره ۲. شماره ۲ (پیاپی ۶). صص ۸۸-۱۱۳.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳ ق). **بحار الأنوار**. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۹۳). **حکمت نامه رضوی**. ترجمه حمیدرضا شیخی. چاپ و نشر دارالحديث.
- مرشدی زاد، علی. (۱۳۹۶). «حکمرانی خوب و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی». **آینده پژوهی ایران**. سال دوم. شماره ۳. صص: ۱۲۵-۱۴۳.
- میدری، احمد؛ خیرخواهان، جعفر. (۱۳۸۳). **حکمرانی خوب، بنیان توسعه**. تهران: دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

References

Abbasi Dare-Bidi, Ahmad. (2023). "Facilitating Communication Between the People and Government Based on a Model of Mutual Understanding in the Teachings of the Quran and Razavi Conduct". Imam Reza (AS) va Olum-e Ruz (Imam Reza (AS) and Contemporary Sciences). Vol. 1, No. 1, pp. 94-122. [in Persian].

Abu al-Faraj al-Isfahani, Ali ibn al-Husayn. (1988). *Maqatil al-Talibiyyin*. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [in Arabic].

Adyani, Yunes. (2018). *Charter of Statecraft: Techniques of Governance*. Tehran: Mehr Tavakkol Publications. [in Persian].

Ahmadi Tabatabaei, Seyed-Mohammad-Reza. (2015). "The Relationship Between Ethics and Politics in the Teachings of the Ahl al-Bayt (AS) with an Emphasis on the Razavi Conduct". *Farhang-e Razavi (Razavi Culture)*. Vol. 3, No. 10, pp. 127-150. [in Persian].

Al-Irbili, Ali ibn Isa. (c. 1962). *Kashf al-Ghummah fi Ma'rifat al-A'immah*. Edited by Seyed-Hashem Rasouli Mahallati. Tabriz: Bani Hashemi Publishing. [in Arabic].

Al-Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub. (1987). *Usul al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [in Arabic].

Al-Tabarsi, Ahmad ibn Ali. (1983). *Al-Ihtijaj 'ala Ahl al-Lajaj*. Edited by Muhammad-Baqir Kharsan. Mashhad: Mortaza Publications. [in Arabic].

Al-Tabarsi, Ali ibn al-Hasan. (c. 1966). *Mishkat al-Anwar fi Ghurar al-Akhbar*. Najaf: Maktabah al-Haydariyyah. [in Arabic].

Al-Tabarsi, Fadl ibn al-Hasan. (c. 1997). *I'lam al-Wara bi-A'lam al-Huda*. Qom: Aal al-Bayt Institute for the Revival of Heritage. [in Arabic].

Amid Zanjani, Abbasali. (2008). *Foundations of Constitutional Law*. Edited by Abolfazl Ahmadzadeh. Tehran: Majd Publications. [in Persian].

Danaeifard, Hassan. (2016). "Methodology of Hermeneutic Studies in Social and Human Sciences: Foundations, Definitions, Importance, Approaches, and Implementation Stages". *Ravash-shenasi-e Olum-e Ensani (Methodology of Human Sciences)*. No. 22, pp. 39-71. [in Persian].

Esposito, J. L. (1998). *Islam and Politics*. Syracuse University Press.

Fatehi, Abolghasem; Abolghasemi, Mohammad-Javad. (2009). "An Introduction to the Duties of a Religious State Towards Religion and People's Beliefs". *Ma'refat-e Siasi (Political Knowledge)*. Vol. 1, No. 2, pp. 101-126. [in Persian].

Gholampour Ahangar, Ebrahim. (2016). *A Review of the Concept of Network Governance*. Tehran: Office of Fundamental Governmental Studies. [in Persian].

Hatami, Mohammad-Reza; Beigi, Ali-Reza; Rafieian, Sajjad. (2019). "The Most Important Components of Good Governance in the Thought and Political Actions of Imam Reza (AS)". *Farhang-e Razavi (Razavi Culture)*. Vol. 7, No. 26, pp. 191-218. [in Persian].

Hejazifar, Saeed. (2023). "The Nature and Actors of Islamic Governance Based on the Sayings of Imam Ali". *Modiriati-e Eslami (Islamic Management)*. Vol. 31, No. 2, pp. 87-127. [in Persian].

Hosseini Hamedani, Mohammad-Hossein. (1984). *Anwar-e Derakhshan (Shining Lights)*. Tehran: Lotfi Publications. [in Persian].

Hosseini Tash, Seyed-Ali; Vasegh, Qader-Ali. (2014). "Good Governance and the Presentation of Proper Governance: An Examination of Its Indicators from the Perspective of Amir al-Mu'minin Ali (AS)". *Eslam va Pajuhesh-haye Modiriati (Islam and Management Research)*. Vol. 3, No. 2 (Serial No. 8), Spring & Summer, pp. 7-28. [in Persian].

Ibn Babawayh, Muhammad ibn Ali. (1958). *Uyun Akhbar al-Ridha*. Edited by Mehdi Lajvardi. Tehran: Jahan Publications. [in Arabic].

_____. (1978). *Al-Tawhid*. Edited by Hashem Hosseini. Qom: Jameat-e Modarresin (Soci-

ety of Seminary Teachers of Qom). [in Arabic]

_____. (1993). *Man La Yahduru al-Faqih*. Qom: Jameat-e Modarresin Howzeh Elmiyeh Qom (Society of Seminary Teachers of Qom). [in Arabic].

_____. (2011). *Al-Amali*. Translated by Mohammad-Bagher Kamarei. Tehran: Ketabchi Publications. [in Arabic].

Khenifar, Hossein; Moslemi, Nahid. (2019). *Principles and Foundations of Qualitative Research Methods: A New and Applied Approach*. Vol. 2. Tehran: Negah-e Danesh Publications. [in Persian].

Komijani, Ali; Abdi, Mohammad-Rahim. (2021). "The Image of Desirable Governance in the Alavi Governance Charter: From Indicators to Allusions". *Faslname-ye HOKMRANI-e MOTA'ALI* (Quarterly Journal of Transcendent Governance). Vol. 2, No. 2 (Serial No. 6), pp. 88-113. [in Persian].

Latief, K. Sawar. (1992). "Comment on Governance and Development," by Boetninger, Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1991, Supplement to the World Bank Economic Review and Research Observer, The World Bank, Washington D.C.

Majlisi, Muhammad Baqir. (c. 1983). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [in Arabic].

Meydari, Ahmad; Kheirkhahan, Jafar. (2004). *Good Governance, the Foundation of Development*. Tehran: Economic Research Office of the Islamic Consultative Assembly's Research Center. [in Persian]

Mohammadi Reyshahri, Mohammad. (2014). *The Book of Razavi Wisdom*. Translated by Hamidreza Sheikhi. Dar al-Hadith Publishing. [in Persian]

Morshadizad, Ali. (2017). "Good Governance and Desirable Governance in the New Islamic Civilization". *Ayandeh-Pazhuhi-e Iran* (Iran's Future Studies). Vol. 2, No. 3, pp. 125-143. [in Persian]

Pedram, Saeid; Rahmanizadeh Dehkordi, Hamidreza. (2002). "Transparency and Accountability in Official Institutions". *Majles va Rahbord* (Parliament and Strategy). No. 36, pp. 85-96. [in Persian].

Qomi, Haj Sheikh Abbas. (1998). *Muntaha al-Amal*. Qom: Javidan Publications. [in Persian].

Rouhi Berandagh, Kavous. (2017). "Ethics and Debate Skills in the Debates of Imam Reza (AS): A Case Study of the Debates of Imam Reza (AS) with Theologians of Religions and Sects". *Farhang-e Razavi* (Razavi Culture). Vol. 5, No. 18, pp. 7-35. [in Persian].

Safarian Garne-Khani, Ruhollah; Emamjomehzadeh, Seyed-Javad; Shahramnia, Amir-Masoud. (2022). "Governance, Dialogue, and Social Capital in the Thought and Political Conduct of Imam Reza (AS)". *Farhang-e Razavi* (Razavi Culture). Vol. 10, No. 37, pp. 201-234. [in Persian].

Sharifian-Sani, Maryam. (2001). "Citizen Participation, Urban Governance, and Urban Management". *Faslname-ye Modiri-ye Shahri* (Quarterly Journal of Urban Management). No. 8, pp. 42-55. [in Persian].

World Bank. (1989). *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*. Washington, D.C.: The World Bank.

Zarei, Mojtaba; Araei, Vahid. (2021). "Deconstruction and Critique of the Good Governance Model; Explaining the Indicators of Islamic Governance Based on the Constitution of the Islamic Republic of Iran". *Pazhuhesh-haye Enqelab-e Eslami* (Research on the Islamic Revolution). Vol. 10, No. 2 (Serial No. 37), pp. 7-25. [in Persian].